

דף כט

'ככתבם וכלשונם'

זיהיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו' – וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה – אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לא היו נופלים' –

'... כי כל הכבוד והעצלות שבאדם לתורה ומצות בא מעמלק, שמכניס הרהורי ליצנות ללב ועל ידי זה הלב מתרפה ומתעצל מהשתדלות בתורה ועבודת הש"י, ותחלה הוא פועל בלב ואחר כך הוא בא ונלחם, כמדתו של יצר הרע; יורד ומסית עולה ומקטרג יורד ונוטל נשמה (בבא בתרא טז.). וכך ברפידים שרפו ידיהם מדברי תורה (בכורות ה:), דדבר זה בא להם מצד השורש עמלק שהיה מצוי בעולם, והם לב העולם, וכל מה שיש בעולם מצד העירוב דטוב-ורע, היצר הרע מכניסו גם בלב איש הישראלי, וצריכים לנצחו ואז ינוצח ויכלה אותו כח הרע שבעולם בפועל כם כן, והם שלא נצחוהו ורפו ידיהם – שנכנס בלבם כובד ועצלות – מיד ויבא עמלק להלחם בפועל.

וידי משה גם כן כבדים – כי הכובד שבלבבות דבני ישראל ... פעל גם כן כובד למשה רבינו ע"ה, שהפרנס לפי הדור (ערכין יז.) וקלקולי הדור גורמים איזה קלקול לפרנס גם כן, אלא שבו לא הגיע הכובד ללב כלל רק לידים ואיברי הפעולה הגופניים, שמצד הגוף שהוא גופניי היה לו קצת שייכות וחיבור לעולם הזה הגופני.

והיה כאשר ירים משה ידו והתחזק נגד כח עמלק המכביד – וגבר ישראל. ואמרו ז"ל וכי ידיו של משה... אלא בזמן שישראל... ועדיין קשה אם כן לא היה לקרא לתלותו ב'ידי משה' – אבל באמת ישראל כפי מדרגתם אז שזה קרוב שיצאו מזוהמת מצרים ועדיין לא קבלו התורה ולא הטהרו לגמרי בספירת נקיים דמ"ט ימי הספירה, כאשר התעורר כח עמלק שהוא התעוררות כחו המכביד הלבבות דבני ישראל בתוקף היצר, לא היה כחם יפה נגדו רק על ידי סיוע משה רבינו ע"ה, דדור לפי פרנס גם כן, כי הוא יכול להכניס גם כן רוח התעוררות לטובה בלבבות בני דורו, וזהו אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו (קדושין ל:), והעוז הוא לפעמים על ידי אחרים ובפרט על ידי פרנס הדור שהוא לב הדור וממנו תוצאות חיים לכל דורו. ועל כן כאשר משה רבינו ע"ה התגבר נגד כובד שבא לידי וכחות הפעולה שלו, גרם גם כן התגברות ללבבות דבני ישראל להסתכל כלפי מעלה ולשעבד לבם לאביהם שבשמים. וכן בכל דור יש נפש כזו שיכולה לפעול בכל לבבות בני ישראל, הסתכלות להש"י ושעבוד הלב, כמו שאמרו במדרש אין דור שאין בו כאברהם... כמשה. ושורש נפשו הוא התורה שנקראת על שמו, והרמת ידו בתפילה להשם יתברך היא התפילה שבכח התורה. מתוך פרי צדיק בשלח יג.

ועל כן נצטוו בזכירת ענין עמלק, כי זה כל ענין עמלק להכניס כובד ללב על ידי הרהורי דברים בטלים של ליצנות וכדומה המשכיח הכל ובוזה מתרפה מכל טוב, ועל ידי זה ממילא נעשה ה'ראשית' דגוים, שהוא ההכנה להיות מוכן להשתקעות של כל מיני רע שבכל שבעים אומות, מאחר שמפנה לבו לבטלה ונתרוקן מדברי קדושה, ובהתעוררות הזכירה לבד די למחות זכר עמלק, שכשזוכר ענין זה כבר נסתלק השכחה...' (מתוך מחשבות חרוץ עמ' 103).

ע"ע בענין זה שם בעמ' 128 וברסיסי לילה (סוף אות לו) ובדברי סופרים לב עמ' 26 ופרי צדיק חקת ט. וע"ע אהב ישראל בשלח עה"פ ויבוא עמלק.

'הכהנים והלוים מוכרין לעולם וגואלין לעולם, שנאמר גאלת עולם תהיה ללוים'. לוי היינו העובד ה'. וזה מורה כי על ידי עבודה יוכל האדם להשיג כל אשר אבד, בהוספות טוב. (מי השלוח בהר)

פרק רביעי

'במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין. לפרש"י תוס' והראב"ד, קודם תקנת ריב"ז לא היו תוקעים כי אם במקדש, ומשום שאין שבות במקדש לא גזרו כפרש"י. וריב"ז התקין לתקוע בכל העיר. ואילו הרמב"ם נקט שאף בתחילה היו תוקעים בכל העיר [ובכלל 'מקדש' הוא, ואילו 'מדינה' היינו שאר הארץ].

ויתכן שמה שהכריחו לומר כן, שאם כפרש"י כיצד ביטל ריב"ז גזרת ב"ד שקדם לו, והלא הם אסרו לתקוע בכל מקום, גם אם יש בו ב"ד, ורק במקדש מותר משום שאין שבות במקדש – לכך פירש שגם הב"ד הקודם הגבילו האיסור למקום שאין בו ב"ד בלבד, אלא שבזמן שהבית בנוי שאר בתי דינים אינם חשובים לעומת ב"ד הגדול, ולאחר החורבן התקין ריב"ז לראות ולהחשיב כל מקום שיש בו ב"ד כדין בית דין שבלשכת הגזית, ואין כאן ביטול דברי ב"ד חבירו כי גם הם לא תקנו אלא לזמן הבית. ולדעת שאר הראשונים י"ל כיון שנוצר מצב חדש אין זה תלוי בגזרה הקדומה, שהרי לא היה רצונם לבטל התקיעה מכל וכל, ומעיקרא אין בכלל תקנתם לבטלה לגמרי, כדי שלא תשתכח המצוה [וכמש"כ הראשונים שלכך לא תיקן כן ריב"ז בלולב, מפני שניטל כל שבעה ואין מתבטלת המצוה לגמרי (תשב"ץ ח"ב קצו)]. אך צ"ע הלא בשאר מקומות חוץ מהמקדש אינו אלא יום אחד מהתורה, ואם משום שסוף סוף אין המצוה משתכחת, הלא גם כאן יש שני ימים. אך יתכן שבאותו זמן תקעו בארץ יום אחד בלבד].

וכתב המאירי שאף קודם תקנת ריב"ז, בזמן שגלתה סנהדרין מלשכת הגזית וישבה בירושלים, ודאי היו תוקעים בירושלים אף לפרש"י. ולדבריו מבואר שגם לפרש"י קודם תקנת ריב"ז היו תוקעים במקום ב"ד הגדול אפילו שלא במקדש, א"כ אין תקנתו מבטלת תקנה קודמת, אלא מרחיבה את התקנה הראשונה לפי המצב החדש שנוצר וכנ"ל. עוד יתכן שהרמב"ם למד כן מהסיפא 'ועוד זאת היתה ירושלים יתרה על יבנה' ופירש (כמשמעות דבריו בהל' שופר ב,ה) שהדברים מתייחסים על התקנה הראשונה קודם ריב"ז. ומזה משמע שכל הערים הסמוכות לה ג"כ היו תוקעין.

והנה יש להעיר במה שכתב רש"י אין שבות במקדש, הלא נחלקו תנאים (בפסחים סה) האם יש שבות במקדש כשאינו לצורך העבודה, אך כשלא לצורך הבית כלל לכאורה הכל מודים שאין דוחים וכמש"כ שם הצ"ח. וזה הטעם שאין לכהן להניח רטיה על מכתו בתחילה (ערש"י עירובין קב:). וא"כ קשה הלא התקיעה אינה לצורך המקדש.

אמנם לשון רש"י בעירובין לחלק בין צורך גבוה לצורך עצמו. וה"נ צורך גבוה הוא.

אך יתכן שכוונת רש"י כאן שמשום אין שבות במקדש לכך תקנו כאן שיתקעו במקדש, ולעולם אין זה הדין הכללי שאין שבות במקדש אלא תקנה מיוחדת היא כדי שלא לבטל התקיעה מכל וכל [אפשר משום העלאת זכרונם של ישראל לאביהם שבשמים] וסמכו על כך דאין שבות במקדש. וכ"כ הטור"א.

ולכן אין להוכיח מכאן שאין שבות במקדש אף לזרים (ע' מנ"ח שפד), ש"ל דוקא לכהנים התירו, וכאן שאני דלא רצו לבטל. ובוה מובן לפרש"י מדוע אין נחשב שריב"ז עקר הגזרה הקודמת, מפני שגם בה הגבילו מקום ואמרו שבמקום המקדש שהוא גם מקום ב"ד יתקעו, אלא שהוא רק הרחיב את מקום הב"ד בהתאם להשתנות המצב. משא"כ אילו היינו מבינים אין שבות במקדש כפשוטו, הרי איסורם איסור מוחלט כשאר גזרות, וכיצד ביטל האיסור.

ובזה מובן דיוק דברי רש"י במשנה (ד"ה ועוד זאת) שאף בעוד ירושלים בבנינה היו תוקעים אף שלא במקדש, והרי לא מצינו שתיתקן ריב"ז אלא ביבנה – אלא משמע שאף בירושלים העיקר היה משום ב"ד, וכשיצאו מלשכת הגזית היו תוקעים בכל העיר כמש"כ המאירי.

'כל מקום שיש בו בית דין'. הרי"ף נקט אפילו בית דין של שלשה [ומרש"י משמע לכאורה דוקא של כ"ג] ואפילו אינם סמוכים, ואילו הרמב"ם (שופר ב,ט) נקט סמוכים דוקא. מדויק לשון הרמב"ם בסוף הדברים (בה"י) נראה ששייך בזמן הזה סמיכה. ויתכן עפ"י מה שכתב בספר המצוות שב"ד של ארץ ישראל יכולים לחדש הסמיכה. ולדעת האומרים שחזר בו הרמב"ם צ"ל שכוונתו ע"י נביא.

'כתוב אחד אומר שבתון זכרון תרועה וכתוב אחד אומר יום תרועה...'. ורמזו הדבר בפסוקים: **כל מלאכת עבודה... יום תרועה יהיה לכם** – משמע שמדובר בחול שהרי בשבת נאסרה כל מלאכה ולא רק 'מלאכת עבודה'. ובכתוב השני נאמר יהיה לכם שבתון (מרמז: כשיחול בשבת) – זכרון תרועה (עפ"י משך חכמה ועוד).

'כל מלאכת עבודה לא תעשו – יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת'. יש לדקדק הלא הפסוק נאמר ביו"ט, וא"כ אף אם רדיית הפת מלאכה גמורה היא מותרת. ופירש הריטב"א (שבת קלא): באופן שרודה שלא לצורך יום טוב.

יש להעיר שלרבה (בפסחים מה-מו) האופה מיום טוב לחול אין איסור אלא מדרבנן, הואיל וראוי לאורחים. אך יש להעמיד באופן שאין ראוי לישראל ביום טוב.

עוד היה אפשר לפרש שבא לומר כשהפת רכה שעדיין לא נאפתה לגמרי והרי אין בהוצאתה כעת משום אוכל נפש ומכל מקום מותרת מפני שהיא חכמה בעלמא, אלא שאין זה מיישב לפר"ח שמדובר כאן לאחר שנאפתה ומותר לכתחילה. ורשב"ם (בתוס' שבת קיז): גרס קרא דשבת, אבל ר"ח כאן ובשבת גרס כלפנינו. וע"כ יש לפרש כנ"ל.

'שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד'. הרמב"ם כתב שילך לבקי שיתקע לו. ויתכן שכן גרס בגמרא. וכן נראה מדברי הרשב"ץ (ח"ב קצז) שכתב על דקדוק השואל 'הכל חייבין לתקוע' דמשמע שצריך לתקוע דוקא, שזה אינו, כי מה נפשך אם הוא יודע לתקוע אין חשש שיעבירונו לרשות אחרת, ואם אינו בקי, מה יתן לו כשילך אצל בקי והלא אינו יוצא אלא בתקיעת עצמו – אלא ודאי טעם הגזרה שילך לשמוע מהבקי ויטול השופר בידו.

בתשב"ץ (שם) נשאל מדוע חששו כן בשופר ולא בכל ספרים ותפילות בשבת. ותירץ מפני גודל המצוה גזרו, מפני שאדם טרוד בה ויבוא להעביר, אבל בשאר ספרים אם לא הביאם מער"ש, מתוך שאין בהם קיום מצוה לא ישכח חיוב שבת ולא יבוא להעביר.

זיעבירנו ד"א ברה"ר'. המפרשים עמדו על כך שנקטו איסור העברה ולא הוצאה מרשות לרשות. וכתבו התוס' שמשום הוצאה מרשות היחיד לא גזרו מפני שיש הכר מחיצות. ואף על פי שבדרך כלל השופר בביתו וגם הולך לרשות היחיד של הבקי – צריך לומר שחששו למקום שהשופר אינו בביתו, ושמא ייעמד ברה"ר או ימצא שם בקי.

ועוד כתבו (בסוכה מג.) שביותר אופנים יש לחוש להעברה מלהוצאה, וכגון שהיה מונח בכרמלית או בקרפף או בגינה שאין כאן איסור הוצאה דאורייתא אלא העברה, אבל באמת יש גם חשש דהוצאה.

ובשפת אמת כתב שמשום הוצאה לא חששו שיעבור איסור, רק ברה"ר חששו שמא ירצה לילך פחות פחות מד' אמות ובלא משים ילך יותר מד' אמות.

ויש סוברים שבהעברה ברשות הרבים חייבים אף בלא עקירה והנחה ברה"ר דוקא, ולפי זה אתי שפיר שנקטו העברה, כי משום הוצאה לא חששו מפני שכרגיל עוקר ומניח ברה"ר כנ"ל, ורק משום העברת ד"א חששו.

[בשם הרה"ק מקוצק: לדברי הירושלמי שלבן עזאי הסובר 'מהלך כעומד' אין המעביר ברה"ר חייב אלא בקופץ, צריך לומר שחששו לקפיצה משום זריזות למצוה וחביבותה].

– לא גזרו בכל ראש השנה שלא לתקוע שמא יביאנו מחוץ לתחום – כי אפילו אם תחומין דאורייתא הלא עשה דוחה ל"ת [ומשמע שאין בתחומין משום עשה לשבתין]. כ"ש שמשום חשש שמא יעבור לא יבטלו העשה. ועוד, לא יעלה על הדעת שחכמים יבטלו מצוה דאורייתא ביטול גמור משום איזו גזרה שתהא. לא נתנה התורה כח לחכמים בזה. ועוד דמלתא דלא שכיחא הוא [ואפילו הוצאה מרשות לרשות אינו שכיח משום הכר מחיצות, שלכך נקטו העברת ד"א ברה"ר דוקא כנ"ל] (עפ"י רשב"ץ ח"ב ריב).

– אף על פי שגם אם יטול השופר משום טרדת המצוה, פטור הוא מחטאת משום 'טועה בדבר מצוה' (לרבי יוסי ועוד נגאמ – ע' סוכה מב) – מכל מקום הלא עשה איסור, שהטועה בדבר מצוה אינו כאנוס אלא שפטרנו תורה מחטאת, הלכך גזרו שלא יגיע לידי כן (עפ"י אחיעזר ח"ג פג, ג. וע' גם ערוך לגר).
ויש סוברים ש'טועה בדבר מצוה' לא עבר על איסור כל עיקר ואינו טעון כפרה שהרי הוא כאנוס (ע' טעם המלך על שעה"מ לולב ח, א; באר יצחק אה"ע ג, ב; תורת חסד או"ח נח), אלא גזרו שמא יעביר לאחור שכבר קיים המצוה (עפ"י סמ"ג עשין מב מד; ספר האשכול ח"ב עמ' 23 ועוד).

הלולב, היו נוטלים בשבת בזמן הבית ביום הראשון אף בגבולין. ונתנו הראשונים שני טעמים לכך ששונה לולב משופר; תקיעת שופר יש בה מעשה חכמה האסור מגזרת חכמים, משא"כ בלולב שאין בו אלא נטילה בעלמא [הגם שמצד התקיעה עצמה לא אסרו בכל יום טוב של ראש השנה, בשבת לא רצו חכמים לדחות איסור זה מפני שקיים חשש שמא יעבירו ברה"ר. ע' לשון הגר"ז בשו"ע שלו תקפת, ה]. טעם נוסף: מפני שברוב השנים לא היו יודעים בשחרית אם ראש השנה הוא אם לאו, לכך גזרו אף כשבאו עדים, שמא לשנה האחרת יתקעו בשבת קודם שיבואו עדים (עתוס' ור"ן).

הקטו המפרשים מדוע לא אסרו משום גזרת תיקון כלי שיר. ותרצו שגזרה זו שייכת אף ביו"ט והרי לא גזרו בראש השנה שחל בחול כי לא רצו לבטל מצות שופר, הלכך אף בשבת לא גזרו משום זה. משא"כ משום טלטול ששייך רק בשבת, גזרו ולא ביטלו המצוה לגמרי.

והקשה המג"א (תקפת) עדיין לפי הטעם הנ"ל שכתב הר"ן חוזרת הקושיא, כי בכל יו"ט אין שייך לגזור משום תיקון כלי שיר שהרי על הצד שיום חול הוא מותר, אבל בשבת הלא שייך לגזור. וכתב שאכן מתוס' בסוכה (מג). נראה שרק בצירוף זה שיש בתקיעה קצת חכמה אסרו.

[ואין לומר שחשש תיקון כלי שיר רחוק ולא היו גוזרים בשבילו לבד, שהרי מ"מ אין מצות עשה דוחה שבות כשם שאין עולים באילן ואין רוכבים על בהמה לקיים מצות שופר, וא"כ משום גזרת חכמים הכללית של כלי שיר יש לאסור בשבת. ושמא י"ל כיון שסוף סוף לא גזרו חכמים בכל ר"ה משום גזרה זו שא"כ תבטל מצות שופר לגמרי, כבר נדחה טעם זה לגמרי ולא היו אוסרים בשבת מאותו הטעם].

והט"ו כתב שקול שופר לא ניתן לשיר אלא למצוה, הלכך אינו בגזרה של שאר כלי שיר. [נראה שכוונתו לשופר ברה"ר דוקא, ומשום שאסור לתקוע בו אלא למצוה. אבל בשאר שבת ויו"ט ודאי בכלל כלי שיר הוא].

ובקהלות יעקב (פסחים י) תירץ שמשום תיקון כלי שיר לא גזרו מפני שאין חשש שישכח שיום טוב הוא ויתקן, שהרי מחזור הוא על התקיעה, אבל יש חשש שישכח ששבת היום ויבוא לטלטל. [השוה זאת לסברא המוזכרת בפסחים (יב) 'הוא עצמו מחזור עליו לשרפו מיכל קאכיל מיניה?'. ואולם יש מקום לחלק שאינו דומה לשם שאיסור חמץ ודאי ידוע לו שהרי מחזור אחריו לשרפו הלכך לא יבוא לאכול, משא"כ כאן שמה לא ישים על לבו איסור תיקון כלי שיר. גם עלול לסבור שעשה דשופר ידחה איסור זה].

בספר טורי אבן הקשה, לבית שמאי שאינם סוברים סברת 'מתוך שהותרה מלאכה לצורך אוכל נפש הותרה גם שלא לצורך' (ע' ביצה יב – ומבואר שם שאיסור תורה הוא לדבריהם) והרי בכל יו"ט אסורה ההוצאה שלא לצורך אוכל נפש, אם כן היה בדין לאסור לתקוע בכל יו"ט. ותירץ שלא רצו לעקור המצוה לגמרי. אך עדיין קשה לפי תירוץ המפרשים הנ"ל שלכך לא אסרו משום כלי שיר מפני שאסור אף ביו"ט, א"כ גם משום העברה לא יאסרו. [אבל לסברת המג"א אתי שפיר, שביו"ט סתם לא אסרו שהרי רק משום ספקא דיומא אסרו וזה ל"ש ביו"ט שבאמצע השבוע דממ"ג, אלא בשבת].

יש מי שצדד שאכן לב"ש מותר לתקוע בשופר בר"ה שחל בשבת כשם שלרבי אליעזר (בשבת קלא): שמכשירי שופר דוחין את השבת, ודאי מותרת גם ההעברה וא"כ לדבריו ודאי לא גזרו. ועוד שמשמע שם שלב"ש מכשירי מילה דוחין, דר"א שמותי הוא [עפ"י פורת יוסף; קה"י פסחים י].

ונראה שאין הכרח לומר שר"א חלק על משנתנו, ש"ל שגם לדבריו גזרו שמה יעביר ברה"ר שלא לצורך בענין שאין מכשירין דוחין כגון שיש שופר אצל הבקי ויביא שופר מביתו בחנם, או שמה ירבה הדרך, או שמה יעבירונו לאחר שיצא ידי חובתו כנ"ל. ומה שאמרו בגמרא שם שלר"א מכשירי שופר דוחין שמשמע שהיו תוקעים בשבת, יש להעמיד רק במקום שיש בו ב"ד.

על כן נראה שגם ב"ש סוברים לגזרה דמתני' הגם שבעצם טעם הגזרה שייך בכל ראש השנה, שאמנם הוצאה ותיקון כלי שיר אסור גם ביו"ט אך בשבת חמור יותר, ולכך מצאו חכמים רמז מן הכתובים לחלק בין ר"ה שחל בשבת לחל באמצע השבוע, וגזרו רק בשבת. [ומצינו בתחילת ביצה שב"ש החמירו במוקצה בשבת יותר מביו"ט]. ומובן לשם מה הוצרכו להביא האסמכתא, וכדאמרי' בירושלמי.

'אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לבני בתירה... כבר נשמעה קרן ביבנה'. נקט 'קרן' הגם שהקרן שאינה שופר פסולה לתקיעה (כדלעיל כו.) – יתכן שרמזו להם על מלכות, ככתוב 'ירם קרן משיחו', לומר שהעם עשאה ליבנה כמרכו וסמכות עיקרית כב"ד שבלשכת הגזית.

ויתכן (ע"ד הדרוש) שקודם שתקעו עדיין לא ידע זאת ולכן אמר נדון, ורק לאחר שתקעו שמע 'קרן ביבנה' ולכן אמר שכבר אין לדון.

'איכא ביניהו בית דין דאקראי'. רש"י פירש על פי משמעות לשון חכמים 'אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין', שהוא ב"ד קבוע הדומה ליבנה. ואילו הרמב"ם בפירושו למשנה פירש שלפי חכמים בתראי די בב"ד אקראי, שבכל מקום התנא האחרון בא להוסיף על דברי קודמו.

ענינים

'יום טוב של ראש השנה' –

'הלא ראש השנה הוא יום טוב, ובמשנה 'יום טוב של ראש השנה' וכו'. והוא יום שמחה – על כן אומרים 'שהחיינו'. ומה שכתב האר"י ז"ל לבבות, הוא משום גלות השכינה וכו' וכדי שידיינו השם יתברך לטובה, והוא שכתוב (נחמיה ה) לכו אכלו משמנים... ואל תעצבו כי חדות ה' היא

מעזכם. והבכייה שבוכין הוא בכייה של שמחה על שהחיינו והגיענו. על כן כיון שהוא יום שמחה ראוי לזכור ירושלים כמו שכתוב **אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי**, שקבלנו זה בשבועה ובקללה, כמו שכתוב **אם אשכחך ירושלים...** (מתוך כתר שם טוב ח"ב דכ"ב).

'יום טוב של ר"ה שחל להיות בשבת – במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה' –
הענין בזה, כי שבת הוא חותם ששת ימי בראשית היינו ששת ימי המעשה, שכל המעשים הנעשים בששת ימי המעשה אין להם יסוד עד שהש"י מבררם ביום השבת, ובשבת יגזור עליהם איך יתקיימו.

ולכן הנכנס לבקר את החולה בשבת אומר יכולה היא שתרחם – היינו אף שכבר נגזר מ"מ יש יכולת ביד הש"י לפתוח אוצרו הטוב לחדש שלא נגמר עוד הדין ועוד עומד בהתחלה להמשיך רחמים...

על כן יום טוב שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין ולא במדינה – כי תקיעה מורה על צעקה, ובשבת אין מקום לצעוק כי היא אחר המעשה, אבל במקדש אשר שם עיקר יסוד החיים שאין לו הפסק, שם לא יתכן שיקרא שום דבר שהוא אחר המעשה, כי שם הוא המקום הנקרא (בתהלים מזח) **רוח קדים המשבר אניות תרשיש** [– המורה על תוקף וחזק]. ועל זה נאמר (שם) **שיתו לבכם לחילה – תנו לבכם להכיר כח וחזוק לזה הכח הנקרא 'רוח קדים' המשבר אניות תרשיש**, שיהא נמצא לכם תמיד (מי השלוח לקוטי הש"ס ח"א).

הענין בזה, כי ענין שופר הוא לעורר הפנימיות מהבריאה, כי הפנימיות מהבריאה הוא דברי תורה כדאיתא בזה"ק באורייתא ברא קוב"ה עלמא, ובקול שופר נתעורר הנקודה הפנימית, כי בעולם הזה מעשי המצוות המה לבושים למצוות דלעילא כדאיתא בהאריז"ל... ובשופר שנתעורר הפנימיות מהבריאה אז נתחברו המצוה דלעילא עם הפעולה מהמצוה שבעולם הזה, והיינו שהפנימיות מהבריאה שהוא הד"ת שיש בהבריאה זה נתעורר על ידי שופר, ולכן קבלת התורה היה על ידי קול שופר שבזה נתעוררו הד"ת שנתלבשו בהבריאה.

וענין שבת הוא שהאדם מבטל כל פעולותיו, שרואה מפורש שהכל הוא מהשי"ת לכן פעולותיו אז בטילין. ולכן בגבולין אסור תקיעת שופר בשבת, כי שבת הוא כולל כל המצוות, וכמו שכל הפעולות אפילו של מצוה אסורים בשבת מפני ששבת גדול יותר מכל המצוות, ואף תקיעת שופר שמחבר מצוה דלעילא עם מצוה דלתתא, מ"מ כיון שהוא ע"י פעולת אדם בהמצוה, לכן נאסר גם תקיעת שופר מדרבנן – אבל במקדש, שם קרבנות דוחים שבת מפני ששם האדם רואה שכל מה שהוא פועל השי"ת הוא הפועל... בבית המקדש מתחבר מצוה דלתתא עם מצוה דלעילא, כי שם רואה שכל פעולותיו – השי"ת פועל אותם. לכן קרבנות דוחים שבת, וכן תקיעת שופר בשבת במקדש היו תוקעין כיון שזה עצמו מורה ענין שופר שנתעורר הפנימיות האדם ונתחבר עם אור השי"ת (שם ח"ב).

וע"ע פרי צדיק לר"ה טז.

כתב החיי-אדם: אם קורא את שמע בסדר התפילה, וכל כיוצא בזה כגון שאכל מצה בליל פסח בהסבה, וכן בתקיעת שופר ונטילת לולב, כיון שמוכח מעצם הענין שכוונתו לשם מצוה, גם אם לא כיוון בפירוש לצאת ידי חובת המצוה – יצא.
המתעסק ועלה בידו מצוה, כגון שנופח בשופר ועלתה לו תקיעה – לא יצא (להלן לג: ורש"י).
המכוין בפירוש שלא לצאת – כתבו כמה ראשונים שודאי לא יצא ידי חובתו.
עוד בדיני כוונה בקריאת שמע – בברכות יג.

ב. למסקנא אמר רבא: בזמן המצוה עוברים בבל תוסיף אף בלא כוונה, אבל שלא בזמן המצוה כגון הישן בסוכה בשמיני עצרת – אינו עובר אלא אם מתכוין לשם מצוה.
מצוה שקיימה פעם אחת ונפטר, כל שאילו יודמן לו שוב לעשותה חוזר ועושה אותה – נחשב זה זמנו ועובר בבל תוסיף אף ללא כוונה. כן עולה מסוגיית הגמרא.
להלכה, נקט המגן-אברהם (תרנא ס"ק כז. וע' גם במנחת חינוך תנד, ו; באור הלכה לד, ב ד"ה בעלמא) שלדעת הרא"ש והטור וסיעתם שמצוות צריכות כוונה, אין עובר בבל-תוסיף בסתמא. ואולם הבית-יוסף (תרנא) נקט שעובר גם אם אינו מכוין בפירוש לשם מצוה.

ג. כהן שעולה לדוכן, לא יאמר הואיל ונתנה לי תורה רשות לברך את ישראל אוסיף ברכה אחת משלי, כגון ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם... – משום 'בל תוסיף'. ואין חילוק אם עדיין לא סיים ברכתו אם סיים.
כתבו התוס' שאין איסור כשחוזר ומברך ברכת כהנים כמה פעמים לציבור אחד, שאין בעשיית מצוה פעמים משום 'בל תוסיף'.
וכל שכן שאם נודמן לציבור אחר שחוזר ומברך. ואולם משמע בסוגיא שכיון שעלה לדוכן פעם אחת ביום, שוב אינו עובר בעשה ד'אמור להם' אם אינו מברך שוב.

דף כט

מג. א. אלו הם החייבים בתקיעת שופר ואלו פטורים?

ב. האם טומטום, אנדרוגינוס, וחצי-עבד-חצי-בן-חורין מוציאים את עצמם ואת אחרים בתקיעת שופר?
ג. האם יכול אדם להוציא אחרים בברכה שמברך בזמן שהוא עצמו אינו יוצא בה?

א. הכל חייבים בתקיעת שופר, כהנים לויים [אעפ"י שאינם בכל מצוות היובל, ויובל הוקש לראש השנה] וישראלים, גרים ועבדים משוחררים וטומטום ואנדרוגינוס ומי שחציו עבד חציו בן חורין.
[נשים ועבדים שאינם משוחררים פטורים, כשאר מצוות עשה שהזמן גרמן. דין תקיעת אשה בראש השנה – נתבאר בחולין פה].
חרש שוטה וקטן אינם מחויבים, כבשאר כל המצוות.

ב. זה הכלל: כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם, הלכך חרש שוטה וקטן אין מוציאים את הרבים. וכן טומטום אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו – שמא התוקע נקבה ואינו מחויב והשומע זכר ומחויב. אנדרוגינוס מוציא את מינו (שהרי הוא כמותו לענין חיוב) אבל לא את שאינו מינו, שמא דינו כנקבה ופטור.

מי שחציו עבד חציו בן חורין אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו. אמר רב הונא: ולעצמו מוציא. ורב נתמן אמר: אף לעצמו אינו מוציא, שאין יכול צד עבדות שבו להוציא צד חירות. ותניא נמי הכי.

ג. כל הברכות כולן אעפ"י שיצא – מוציא אחרים, וכן בהלל ובמגילה (משום 'ערבות'). חוץ מברכת הלחם והיין (ושאר ברכות הנהנין, שאין מוטלות חובה על האדם שהרי יכול להימנע מליהנות, ואין שייך בהן 'ערבות').

והסיקו שברכת הלחם והיין של אכילת חובה, כגון של מצה בליל פסח וקידוש היום – מוציא בהם אחרים אעפ"י שהוא עצמו אינו יוצא בברכה, כגון שכבר יצא.

אפשר שברכת 'אשר יצר' וכן ברכות הראיה ו'הטוב והמטיב' אין מוציא אחרים אם הוא בעצמו אינו יוצא בברכה. וכן על נטילת ידים – דינה כברכת הפת (ע' פרי מגדים רכה בא"א סק"ח; חדושים ובאורים).

ברכות הבשמים והאור במוצאי שבת; החזון-איש (סו"י לה) צדד שאין מוציא אחרים אם כבר יצא ואין דינן כברכות המצוות אלא כברכות הנהנין.

אף על פי שאין אדם מוציא אחרים בברכות הנהנין אם הוא עצמו אינו אוכל – מברך לבניו ולבני ביתו כדי לחנכן במצוות.

אף לילדים קטנים של אחרים, יכול לומר ברכות כדי ללמדם (עפ"י או"ח קסז, יט. וע' כיו"ב במשנ"ב תקצו סק"ה מהפמ"ג, שמלמדים לתינוקות לתקוע ביום טוב הגם שאינם בניו).

ואנשים גדולים, אפילו הם בני ביתו, גם אם אינם יודעים לברך – אל יברך בשבילם (ע' משנ"ב קסז ס"ק צג; יגדיל תורה סא – מאחרונים). ואולם בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב נו) כתב שגדול שאינו לברך – היינו קטן (וצ"ע).

פרק רביעי

מד. ראש השנה שחל להיות בשבת, האם תוקעים בשופר?

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת – במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה (לא בירושלים ולא בשאר מקומות. רש"י). הסיק רבא שגזרה דרבנן היא, שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים (אבל במקדש מותר שאין 'שבות' במקדש. רש"י).

א. רש"י ותוס' וראב"ד נקטו לפרש 'מדינה' – בירושלים ובשאר מקומות. ואילו הרמב"ם נקט שירושלים בכלל 'המקדש' שהיו תוקעים בה.

ב. גם אם ננקוט שאין לנו עתה רשות הרבים גמורה, לא בטלה גזרת חכמים, שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו אעפ"י שבטל הטעם (עפ"י פוסקים. ע' במצוין בשש"כ כב, סא).

ג. רבי לוי בר לחמא דרש דין זה מן הכתובים, ורבא הקשה על כך ונקט שאינו אלא מדרבנן כאמור. ובירושלמי נקטו הדרשה שהובאה בתחילה (ויש כיו"ב בר"פ תמיד נשחט, שאמוראי א"י פירשו דין המשנה מדאורייתא, ור"ב א דחה ואמר דרבנן, ובירושלמי נקטו כדעה ראשונה). וכן יש במדרש (ע' פרי צדיק לר"ה טז).

יש מהאחרונים שצדדו לומר שרבי אליעזר ובית שמאי חולקים על דין המשנה וסוברים שתוקעים בשופר בשבת (ע' פורת יוסף; קהלות יעקב).

משחרב ביהמ"ק התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעים בכל מקום שיש בו בית דין. ופירשו בגמרא

שלתנא קמא תוקעים אף במקום בית דין אקראי. ולחכמים – דוקא בב"ד קבוע (כפרש"י. והרמב"ם פירש להפך). לדברי רבי אלעזר (וכן דעת תנא דברייתא ל. כפרש"י) לא התקין ריב"ז אלא ביבנה בלבד (שהיתה שם סנהדרי גדולה בימיו. וכן בכל מקום שגלתה שם הסנהדרין, אבל לא בב"ד של עשרים ושלשה. רש"י).
א. אף על פי שלולב לא תקנו ליטול בשבת בשום מקום, שופר שהוא להעלות זכרוניהם של ישראל לאביהם שבשמים, לא רצו לבטלו לגמרי, וכיון שתקנו במקום אחד תקנו בכל מקום שיש בו ב"ד, הגם שבזמן המקדש לא היה אלא במקדש (תוס').
ב. מרש"י משמע שתוקעים רק במקום שיש בו ב"ד של עשרים ושלשה. והרי"ף נקט של שלשה, ואפילו אינם סמוכים ובלבד שיהא קבוע (ר"ן). ואילו הרמב"ם (שופר ב, ט) מצריך ב"ד סמוכים.

דפים כט – ל

מה. א. במקומות שהיו תוקעים בראש השנה בשבת, האם היו היחידים תוקעים? האם תקעו שלא בפני בית דין?
ב. העברת שופר ביום הכפורים של שנת היובל, באיזה מקום ובאלו אנשים?

א. שנינו במשנה: כשהיו תוקעים בשבת בירושלם, לא בירושלם עצמה בלבד אלא כל עיר שהיא רואה [פרט ליושבת בנחל] ושומעת [פרט ליושבת בראש ההר] וקרובה [פרט ליושבת חוץ לתחום] ויכולה לבוא [פרט למפסיק לה נהר] – תוקעים. ואילו ביבנה (ושאר מקומות) לא היו תוקעים אלא בבית דין בלבד. ואמר רב הונא (לפי לשון אחת): ועם בית דין, כלומר בפניהם (ובזמן שהם יושבים כלומר עד שש שעות. ערש"י ותוס' ורמב"ם סנהדרין ג, א). ואף היחידים היו תוקעים שם, כפי שמסר רב יצחק בר יוסף שכאשר סיים שליח הציבור תקיעה ביבנה, לא היה אדם שומע קול אוזנו מרוב תקיעות היחידים (שלא שמעו תקיעת ב"ד מקודם ובאים היו לתקוע בב"ד. תוס'). ואולם בירושלים היו תוקעים אף שלא בפני ב"ד.

לכאורה נראה בגמרא שיש חיוב על כל יחיד ויחיד ביבנה, לבוא לב"ד לתקוע, שאל"כ מה מקשה 'מאי אין כל יחיד ויחיד חייב לתקוע והא לא שמע איניש קל אוניה', הלא יש לפרש בשופי שאין זה חיוב – אלא משמע שחיוב הוא.

ב. ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם – מלמד שכל יחיד ויחיד חייב לתקוע [אנשים ולא נשים, שמצות עשה שהזמן גרמה היא]. ואמר רב הונא (כפי 'איכא דמתני'. וכן נמסר בשם רבי): ועם בית דין, כלומר בזמן בית דין (עד שש שעות שהוא זמן ישיבתם בדין. רש"י), בין בב"ד שקדשו את החודש בין בב"ד אחר, ולא דוקא בפני ב"ד אלא כל יחיד תוקע בביתו (בכל מקום, ככתוב בכל ארצכם. רש"י).

א. משמע בלשון התוס' שאין תוקעים ביובל בחוצה לארץ. וכ"מ בספר החינוך (שלא). והמנחת חינוך חכך בדבר.

ב. יוצאים בשמיעה ואין צריך שכל יחיד ויחיד יתקע – כשופר של ראש השנה (להם משנה שופר א). ויש מי שנסתפק בדבר (עפ"י שו"ת רדב"ז א'תל. וכתב שאף אם יוצאים בשמיעה, עיקר המצוה היא התקיעה הלכך יש לברך 'לתקוע' ולא 'לשמע').

נערו ב"ד לעמוד (בתום הזמן) ועדיין לא עמדו, נסתפק רבי זירא אם תוקעים אם לאו. 'תיקו'.
ופסק הרמב"ם לענין ראש השנה (שופר ב, ט) שאפילו נערו לעמוד ולא עמדו – תוקעים בפניהם.